

UMBERTO

BEŞ
AHLAK
YAZISI

Çeviri: KEMAL ATAKAY

15. BASKI

can
modern

UMBERTO ECO
BEŞ AHLAK
YAZISI

Can Modern

Beş Ahlak Yazısı, Umberto Eco

İtalyanca aslından çeviren: Kemal Atakay

Cinque scritti morali

© 1997, R.C.S. Libri S.p.A., Milano/Bompiani

© 1998, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Bu eserin Türkçe yayın hakları Onk Ajansı Ltd. Şti. aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 1998

15. basım: Ocak 2023, İstanbul

Bu kitabın 15. baskısı 2 000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Emrah Serdan

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: İmak Ofset Basım Yayın Tic. ve San. Ltd. Şti.

Akçaburgaz Mah.137.Sokak No:12

Esenyurt, İstanbul

Sertifika No: 45523

ISBN 978-975-07-3444-1

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25, Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514Ş

UMBERTO ECO
BEŞ AHLAK
YAZISI

DENEME

İtalyanca aslından çeviren

Kemal Atakay

Umberto Eco'nun Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Gülün Adı, 1986

Foucault Sarkacı, 1992

Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti, 1995

Önceki Günün Adası, 1995

Ortaçağ'ı Düşlemek, 1996

Somonbalığıyla Yolculuk, 1997

Yanlış Okumalar, 1997

Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik, 1998

Açık Yapıt, 2000

Kitaplardan Kurtulabileceğinizi Sanmayın (J.C. Carrière ile birlikte), 2010

Günlük Yaşamdan Sanata, 2012

Edebiyata Dair, 2016

Tez Nasıl Yazılır?, 2017

UMBERTO ECO, 1932'de İtalya'da Milano'ya bağılı Alessandria kasabasında doğdu. 1950'lerde İtalyan radyo-televizyonu RAI'nin kültür programlarını yönetti. 1959-1975 arasında İtalya'nın ünlü yayınevi Bompiani'nin edebiyatdışı yayınlar editörlüğünü üstlendi; *La Stampa*, *Corriere della Sera*, *La Repubblica*, *L'Espresso* gibi gazetelere makaleler yazdı. 1970'lerden bu yana Bologna Üniversitesi'nde göstergebilim dersleri veren Eco, *Gülün Adı*, *Foucault Sarkacı*, *Önceki Günün Adası* ve *Baudolino* gibi romanlarıyla modern kültürü ince bir mizah duyarlılığıyla ele alan *Açık Yapıt*, *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, *Beş Ahlak Yazısı*, *Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik*, *Ortaçağ'ı Düşlemek*, *Somonbalığıyla Yolculuk*, *Yanlış Okumalar*, *Yorum ve Aşırı Yorum* ve *Kitaplardan Kurtulabileceğinizi Sanmayın* (J.-C. Carrière ile birlikte) gibi deneme kitaplarıyla günümüzün en saygın yazarları arasına girdi. 19 Şubat 2016 tarihinde aramızdan ayrıldı.

KEMAL ATAKAY, 1962'de Ankara'da doğdu. İÜ Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdikten sonra ABD'de Illinois Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde Ortaçağ, Rönesans İngiliz ve İtalyan edebiyatı üzerine lisansüstü öğrenimi gördü. Çeşitli dergilerde çevirileri, inceleme ve eleştiri yazıları yayımlandı. Yeditepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde karşılaştırmalı edebiyat dersleri verdi. Guido Cavalcanti, Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giacomo Leopardi, Cesare Pavese, Primo Levi, Italo Calvino, Umberto Eco, Octavio Paz gibi şair ve yazarların yapıtlarını dilimize kazandırdı.

İçindekiler

Giriş	11
Savaşı Düşünmek	15
Ebedi Faşizm	29
Basın Hakkında	50
Öteki Sahneye Girdiğinde	77
Göçler, Hoşgörü ve Hoşgörülemezlik	87

Giriş

Bu kitapta bir araya getirilen yazıların iki ortak özelliği var: İlki, konferanslarda sunulmak veya güncel konuları yorumlamak üzere, değişik vesilelerle yazılmış olmaları; ikincisi ise, konuların çeşitliliğine rağmen, etik nitelikli olmaları. Bir başka deyişle, bu yazılar, neyi yapmanın iyi olacağı, neyi yapmamak gerektiği ve neyin hiçbir biçimde yapılamayacağı hakkındadır.

Çeşitli vesilelerle yazılmış oldukları için, hangi koşullarda yazıldıklarını açıklamamın şart olduğunu düşünüyorum; aksi takdirde anlaşılabilirliği güç olabilir.

“Savaşı Düşünmek”, Körfez Savaşı günlerinde 1 Nisan 1991’de *La Rivista dei Libri*’de yayımlandı.

“Ebedi Faşizm”, Columbia Üniversitesi İtalyan Dili ve Edebiyatı ile Fransız Dili ve Edebiyatı bölümlerinin Avrupa’nın özgürleşmesini kutlamak üzere düzenledikleri 25 Nisan 1995 tarihli sempozyumda İngilizce olarak sunulmuştur. Aynı yazı daha sonra “Eternal Fascism” (Ebedi Faşizm) başlığıyla *The New York Review of Books*’un 22 Haziran 1995 tarihli sayısında yayımlanmış; “*Totalitarismo fuzzy e Ur-Fascismo*” (Fuzzy Totalitarizm ve Kök-Faşizm) başlıklı İtalyanca çevirisi *La Rivista dei Libri*’nin Temmuz-Ağustos sayısında çıkmıştır (bu kitapta sunulan metin, birkaç biçimsel değişiklik dışında

söz konusu çeviriyle aynıdır). Ama, bir nokta göz ardı edilmemelidir: Yazı, Amerikalı öğrenciler düşünülerek yazılmış ve Amerika'nın Oklahoma suikastıyla sarsıldığı, Amerika Birleşik Devletleri'nde aşırı sağcı askerî örgütlerin varlığının keşfedildiği (hiç de gizli bir gerçek değildi bu) günlerde sunulmuştu. Bu yüzden, o ortamda faşizm karşıtlığı teması özel anlamlar ediniyordu ve tarihsel düşünmenin amacı, farklı ülkelerde güncel sorunlar üzerine düşünmeyi teşvik etmekte; konferans metni daha sonra birçok dile çevrilip çeşitli gazete ve dergilerde yayımlandı. Metinde İtalyan okurunun bileceği olaylar hakkında neredeyse ortaokul bilgilerinin ve açıklamalarının verilmesinin, Roosevelt'in sözlerinden alıntılara, Amerikan faşizm karşıtlığına ilişkin göndermelere başvurulmasının ve özgülleşme günlerindeki Avrupalı-Amerikalı buluşmasının ısrarla vurgulanmasının nedeni, konuşmanın Amerikalı öğrencilere yapılmış olmasıdır.

“Basın Hakkında”, Carlo Scognamiglio başkanlığında İtalyan Senatosu'nun düzenlediği bir dizi seminer sırasında, senato üyelerine ve önde gelen İtalyan gazetelerinin yöneticilerine sunulan bir değerlendirme yazısıdır; metnin sunumunu senatörler ve gazete yöneticileriyle yapılan kapsamlı bir tartışma izlemişti. Yazı, gene İtalyan Senatosu'nun yayımladığı şu kitapta yer almıştır: *Gli Incontri di studio a Palazzo Giustiniani. Stampa e mondo politico oggi* (Palazzo Giustiniani'de İnceleme Buluşmaları. Günümüzde Basın ve Siyaset Dünyası), Roma, Senato Matbaası, 1995. Aynı kitapta şu kişilerin yazıları da bulunmaktadır: Carlo Scognamiglio, Eugenio Scalfari, Giulio Anselmi, Francesco Tabladini, Silvano Boroli, Walter Veltroni, Salvatore Carruba, Darko Bratina, Livio Caputo ve Paolo Mieli.

“Öteki Sahneye Girdiğinde”, *Liberal* dergisinin düzenleyip yayımladığı dört mektupluk bir yazışma sırasında Kardinal Martini'ye verdiğim yanıtlardan biridir. Bu mektuplar daha sonra küçük bir kitapta bir araya getirilmiştir: *Che cosa crede*

chi non crede? (İnanmayan, Neye İnanmış Olur?), Roma, Atlantide Editoriale, 1996. Benim metnim, Kardinal Martini'nin bana yönelmiş olduğu sorunun yanıtıdır: "Mutlak bir etik kurmak için *metafizik ilkelere* veya her durumda aşkınsal değerlere ve evrensel olarak geçerli *kategorik buyruklara* başvurmak istemeyen kişinin ahlaksal davranışının kesinliği ve mutlaklığı neye dayanır?" Elbette, tartışmanın genel çerçevesini görmek üzere okur yukarıda anılan kitaba başvurmalıdır; bu kitap, Emanuele Severino, Manlio Sgalambro, Eugenio Scalfari, Indro Montanelli, Vittorio Foa ve Claudio Martelli'nin değerlendirmelerini ve katkılarını da içermektedir.

"Göçler, Hoşgörü ve Hoşgörülemezlik" çeşitli yazılarımdan derlenmiştir. İlk bölüm, 23 Ocak 1997'de, Valencia Belediyesi'nin 2000 yılına ilişkin görüşler konusunda düzenlediği kongrenin açılışında yapılan konuşmanın ilk kısmıdır. İkinci bölüm, Académie Universelle des Cultures'ün düzenlediği 26-27 Mart 1997 tarihli hoşgörüsüzlük konulu uluslararası forumun giriş konuşmasının çevirisi ve uyarlaması niteliğindedir. Üçüncü bölüm ise, Roma askerî mahkemesinin Priebke hakkındaki kararı dolayısıyla yazmış olduğum ve *Repubblica*'da yayımlanan "Non chiediamoci per chi suona la campana" (Çanların Kimin İçin Çaldığını Sormayalım Kendimize) başlıklı yazıdır.

SAVAŞI DÜŞÜNMEK

Bu yazıda büyük S harfiyle yazılmış Savaş'tan, ulusların açık onayı alınarak yapılan, çağdaş dünyada edindiği biçimiyle “sıcak” savaştan söz edilmektedir. Yazı, çeşitli ülkelerin askerî güçlerinden oluşturulmuş birliklerin Kuveyt kentine girdiği günlerde yayımlandığından, olasıdır ki –ani değişiklikler söz konusu olmazsa– herkesin Körfez Savaşı'nın tatmin edici bir sonuca ulaştığını (başlatılma amaçlarına uygun olduğu için) düşündükleri bir sırada okunacaktır. Bu durumda, savaşın olanaksızlığından ve yararsızlığından söz etmek, bir çelişki gibi görünecektir, çünkü artık hiç kimse öngörülen sonuçlara ulaşmasını sağlayan bir girişimi yararsız veya olanaksız olarak görmek istemeyecektir. Gene de, olaylar nasıl gelişirse gelişsin, bu yazıda sergilenen düşünceler geçerli olmak *zorundadır*. Hatta, savaşın “yararlı” sonuçlara ulaşılmasını sağlaması durumunda daha da geçerli olmak *zorundadır*; çünkü böyle bir sonuç, insanların, belirli durumlarda, savaşın makul bir olasılık olduğu kanısına varmalarına yol açabilir. Oysa, böyle bir görüşü reddetmek *zorundayız*.

Savaş başladı başlayalı, bu dram karşısında gerekli konumu almadıkları için “entelektüeller”i suçlayan konuşmalara veya yazılara tanık olduk. Konuşan veya yazan kimselerin çoğunluğunu genellikle entelektüeller

(sözcüğün dar anlamıyla) oluşturduğundan, kimlerin konuşması istenen sessiz azınlığa dahil olduğu sorusu geliyor akla. Belli ki, bu kimseler, söz konusu iki taraftan birini seçerek, “olması gerektiği gibi” görüş bildirmeyenlerdi. Bunun kanıtı da şudur: Gün geçmiyordu ki, karşı-sındaki kişinin beklentilerine aykırı görüş öne sürenler hain entelektüel damgası yemesin, ya savaşsever kapitalist yanlısı oluyordunuz, ya Arapsever barış yanlısı.

Çoğunluk korusu içinde kitle iletişim araçlarının karşıtlığı da herkesin başkasının suçlamalarını hak etmesini sağlayacak şekilde gerçekleşiyordu. Çatışmanın gerekliliğini ve kaçınılmazlığını savunanlar gelenekçi müdahaleciler olarak görülüyordu; geçmiş otuz kırk yılın sloganlarından ve ritüellerinden kendilerini kurtaramayan barışçılar her an birilerinin savaşçılığını ödüllendirmek için birilerinin teslim olmasını isteme suçlamasıyla karşı karşıya kalıyorlardı. Kötülükten arınma ritüelinin bir parçası olarak, çatışmayı destekleyenler savaşın ne kadar acımasız olduğunu belirterek söze giriyorlar, çatışmaya karşı koyanlar ise Saddam’ın ne kadar acımasız olduğundan dem vurarak konuşmaya başlıyorlardı.

Bu iki durumda da meslekten entelektüeller arasındaki bir tartışmaya tanık olmakla birlikte, entelektüel işlevin yerine getirilmesine tanık olamadık. Entelektüellerin tanımlanması güç bir kategori olduğunu biliyoruz. Oysa, “entelektüel işlev”i tanımlamak güç değildir. Entelektüel işlev, insanın kendi hakikat kavramını, o hakikati yeterince yansıttığı kabul edilebilecek tarzda, eleştirel olarak ortaya koymasıdır. Herhangi bir kimse, kendi durumu üzerine düşünen ve bir biçimde bunu dile getiren toplum dışı bir kişi de entelektüel işlevi yerine getirebilir; buna karşılık, olaylara duygusal tepki gösteren, olayları düşünce süzgecinden geçirmeyen bir yazar bu işleve aykırı davranmış olur.

Bu yüzden entelektüel, devrim çığırkanlığı yapmamalıdır, diyordu Vittorini. Seçim yapma sorumluluğundan kaçmak için değil (entelektüel, kişisel olarak bu seçimi yapabilir); eylem anı tüm anlam ayrımlarının ve anlam belirsizliklerinin ortadan kaldırılmasını gerektirdiği (her kurumda karar veren kişinin değişmez işlevidir bu), oysa entelektüel işlevin anlam belirsizliklerini saptayıp gün ışığına çıkarmak gibi bir sorumluluğu olduğu için. Entelektüelin birinci görevi kendi yoldaşlarını eleştirmektir (“düşünmek”, Doğrucu Davut rolünü oynamak demektir). Entelektüel, kendini özdeşleştirdiği ve olumsal hataları dışında insanların iyiliği için uğraştıklarını düşündüğü kimselere ihanet etmekten korktuğu için sessizliği seçiyor olabilir. Tarihte sayısız örneklerini gördüğümüz trajik seçimler de vardır; böyle bir seçim yaparak, bağlılığın hakikatle bağdaştırılamayacağını düşündüğü için, inanmadığı bir savaşı savaşıp ölümü arayarak, ölüme gidenler görülmüştür. Ama bağlılık ahlaksal bir kategoridir, hakikat ise kuramsal bir kategori.

Entelektüel işlevin ahlaksal işlevden ayrı tutulamayacağı da bir gerçektir. Entelektüel işlevi yerine getirmeye karar vermek ahlaksal bir seçimdir, tıpkı cerrahın bir yaşamı kurtarmak için canlı eti kesme kararı almasının ahlaksal bir seçim olduğu gibi. Ama cerrah, ne kesme işlemini gerçekleştirdiğinde acıma duygusuna kapılmalıdır, ne de cerrahi müdahaleyi sürdürmenin bir işe yaramayacağını gördüğü için açtığı yeri kapadığında. Entelektüel işlev duygusal açıdan katlanılması olanaksız sonuçlara da yol açabilir, *çünkü kimi zaman bazı sorunları çözümsüz olduklarını ortaya koyarak çözmek zorunda kalır insan*. İnsanın vardığı sonucu dile getirmesi ahlaksal bir seçimdir, dile getirmemesi de (belki de yanlış olduğunu umarak). Bir anlığına bile olsa “insanlık görevlisi” görevini üstlenen kişinin dramı budur.

Savaş yapılmaması gerektiğini söyleyen, dua eden ve olayların karmaşıklığına oranla son derece yetersiz görünen alternatif çözümler sunan papanın konumu epey alay konusu oldu, Katolik kesim bile katıldı bu alaya. Papayı haklı çıkarmak için dostları da düşmanları da zavallının yalnızca mesleğini yaptığını, zaten başka türlü konuşmasının da mümkün olmadığını söylediler. Doğru. Papa (hakikatle ilgili kendi bakış açısından) entelektüel işlevi yerine getirmiş ve “Savaş yapılmamalıdır” demiştir. Papa, İncil’i tam anlamıyla uygulamak istiyorsak, öteki yanağımızı uzatmamız gerektiğini söylemelidir. Peki ama, biri beni öldürmek istiyorsa ne yapmalıyım? “Elin-den ne geliyorsa onu,” demek *zorundadır* papa, “senin sorunun bu”; meşru müdafaanın dinsel açıdan geçerliliği olsa olsa daha sonra, insani zaafı telafi etmek üzere (bu zaaf yüzünden, hiç kimse kahramanca erdemli bir davranış ortaya koymak zorunda değildir) öne sürülecektir. Konum öylesine kusursuzdur ki, papa pratik bir yol gösterme olarak anlaşılabilir başka herhangi bir şey söylerse (ve söylediğinde), entelektüel işlevini bir yana bırakmış ve siyasal bir seçim yapmış olur (bu da onun sorunudur).

Öyleyse, entelektüel cemaatin kırk beş yıldır savaş sorunu konusunda susmadığını söylemek gerekir. Entelektüeller savaştan söz ettiler; üstelik öyle misyonerce bir bağlanımla söz ettiler ki, dünyanın savaşı görme tarzı kökten değişti. İnsanlar olanların dehşetini ve belirsizliğini hiç bu kadar derinden hissetmemişlerdi. Birkaç öfkeden gözü dönmüş dışında, kimsenin tümüyle olumlu veya tümüyle olumsuz görüşleri yoktu. Savaşın çıkmış olması entelektüellerin söyleminin tamamıyla başarıya ulaşmadığının, yeterli olmadığını, yeterli tarihsel zeminini bulamadığının bir göstergesidir. Ama bu ikincil bir yöndür. Günümüzde dünya savaşa yirminci yüzyılın ba-

şında baktığından farklı bakmaktadır ve bugün herhangi biri Marinetti'nin gelecekçilik bildirgesinde söylediği sözleri söylese ("Biz dünyadaki gerçekten sağlıklı tek şeyi, yani savaşçı ve ölüme götüren güzel düşünceleri yüceltiyoruz"), edebiyat tarihine değil psikiyatri tarihine geçer. Namus davası veya kısas yasasıyla ilgili olanlar savaş konusunda da olmuştur: Namus uğruna cinayet işlenmediği veya kısas yasasının uygulanmadığı söylene-
mez; ancak toplum, bir zamanlar bunları olumlu şeyler olarak görürken, artık olumsuz olarak değerlendirmektedir.

Ama bu sözünü ettiklerimiz gene de ahlaksal ve duygusal tepkiler niteliği taşıyacaktır (ve kimi zaman aynı ahlak, öldürme yasağının istisnaları olabileceğini kabul edebilir, kolektif duyarlılığın daha üstün bir iyiliği güvence altına alan korkunç eylemleri ve kurban etmeleri kabul edebileceği gibi). Buna karşılık, daha kökten bir tutumla, savaşı salt biçimsel açıdan, içsel tutarlılık açısından, olasılık koşulları üzerine kafa yorarak düşünmek de mümkündür; böyle bir düşünme şu sonuca götürebilir bizi: Savaş yapılamaz, çünkü çok hızlı bir bilgi akışı, sürekli kıtalar arası göçün yaşandığı bir toplum varlığı ile yeni savaş teknolojisinin doğasının birleşmesi savaşı imkânsız ve akıldışı hale getirmiştir. Savaş, savaşın yapılma nedenleriyle çelişki içindedir.

Geçen yüzyıllarda savaşın amacı neydi? Düşmanı yenilgiye uğratmak için yapılan savaşın iki amacı vardı: Düşmanın yenilgisinden yarar sağlamak ve niyetlerimizi (belirli bir sonucu elde etmek üzere belirli bir şekilde davranma) düşmanın niyetlerini gerçekleştiremeyeceği bir taktik veya strateji çerçevesinde gerçekleştirmek. Bu amaçla elde bulunan bütün güçlerin seferber edilmesi gerekiyordu. Sonuçta, oyun bizimle düşman arasında oynanıyordu. Başkalarının yansızlığı, savaşımızın onları

rahatsız etmemesi (ve belirli bir ölçüde yarar sağlamalarına olanak sağlaması), manevra özgürlüğümüz açısından gerekli koşuldu. Clausewitz'in¹ "mutlak savaş"ı bile bu sınırlamalar dışında kalmıyordu.

Tarihsiz Polinezya kabilelerini bile içine alacak kadar kapsamlı bir "dünya savaşı" kavramı yirminci yüzyılda doğmuştur. Atom enerjisinin, televizyonun, hava ulaşım araçlarının bulunmasıyla ve çeşitli uluslararası kapitalizm biçimlerinin doğmasıyla, savaşın olanaksızlığına ilişkin bazı koşullar gerçekleşmiş olur.

1. Nükleer silahlar, herkesin bir konuda görüş birliğine varması sonucunu getirmiştir; bir atom savaşının herhangi bir galibi olmayacak, tek bir mağlubu olacaktır: dünya. Ama, önceleri atom savaşının çevreyi tahrip ettiği fark edilmişken, sonra çevreyi tahrip eden her savaşın bir atom savaşı olduğu ve en sonunda artık her savaşın zorunlu olarak çevreyi tahrip edeceği kanısı hasıl olmuştur. Atom bombası atan (veya denizi kirleten) kimse, yalnızca yansızlara savaş ilan etmekle kalmaz, tüm dünyaya savaş ilan etmiş olur.

2. Savaş artık iki ayrı cephe arasında olmamaktadır. Bağdat'taki Amerikalı gazetecilerin sergilediği utanç verici manzarayla, çok daha büyük boyutlarda olmak üzere, Irak karşıtı ittifak ülkelerinde yaşayan milyonlarca Irak yanlısı Müslüman'ın sergilediği manzara arasında bir fark yoktur. Eski savaşlarda potansiyel düşmanlar savaş tutuklusu olarak hapsediliyor (veya katlediliyor); düşman toprağından düşmanın haklılığını dile getiren bir yurttaş, savaş sonunda, idam ediliyordu. Ama artık

1. Carl von Clausewitz (1780-1831): Düşmanın bütün topraklarını, mülklerini ve uyruklarını saldırı hedefi sayan toptan savaş kavramının yaratıcısı Prusyalı general. Ölümünden sonra on cilt halinde yayımlanan eserinin *Vom Kriege* (Savaş Üzerine) başlıklı ilk üç cildi, çağdaş strateji kavramlarını derinden etkilemiştir. (Ç.N.)

savaş, çokuluslu kapitalizmin doğası nedeniyle savaşan cephelerle sınırlı kalamaz. Irak'ın Batı sanayilerince silahlandırılması bir rastlantı değildir. Tek tek devletlerin denetimi dışında olması, gelişmiş kapitalizmin doğasında vardır. Amerikan hükümeti televizyon şirketlerinin düşman rolünü oynadıklarını gördüğünde, hâlâ bazı komünizm yanlısı "entel"lerin komplosu karşısında bulunduğu inandırıcı; buna paralel olarak, televizyon şirketleri, rüşvetçi gangstere telefonda rotatiflerin gürültüsünü dinletip, "Basın, dostum, basını susturamazsın," diyen kahraman Humphrey Bogart'ı oynadıkları yanılmasına kapılıyorlar. Ama, haber (mümkünse dramatik haber) satmak, haber sanayiinin dayandığı en önemli temellerden biridir. Medyanın savaş çığırkanlığı yapmadığını söylemiyoruz; yalnızca, içeriği önceden saptanmış mekanik bir çığırkanlık bu. Demek ki, artık savaşta herkesin cephe gerisi düşmanları var; Clausewitz'in kabul edemeyeceği bir şeydi bu.

3. Medya susturulsu bile, yeni iletişim teknolojileri durdurulması olanaksız bilgi akışlarına olanak sağlamaktadır; bir diktatör bile bu bilgi akışını durduramaz, çünkü onun bile vazgeçemeyeceği asgari teknolojik altyapı kullanılarak gerçekleştirilen bir iletişim söz konusudur. Bu bilgi akışı, geleneksel savaşlarda gizli servislerin gördüğü işlevi görür: Her tür şaşırma olasılığını ortadan kaldırır; düşmanın şaşırılmadığı bir savaş ise olanaklı değildir. Savaşta istihbaratçıların düşmanla işbirliğine gitmesi genel niteliklidir. Oysa bilgi akışı daha fazlasını yapar: Sürekli olarak sözü düşmana verir (halbuki her savaş politikasının amacı düşman propagandasını engellemektir) ve tarafların moralini bozarak hükümetlerine olan güvenlerini sarsar (halbuki Clausewitz zafere ulaşabilmesi için savaşanların manevi bütünlüğünün şart olduğunu söylüyordu). Geçmişteki her savaş, yurttaşla-

rın, bu savaşın haklılığına inanarak, düşmanı yok etme arzusu içinde olmaları ilkesine dayanıyordu. Oysa şimdi bilgi akışı yurttaşların inancını sarsmakla kalmamakta, onları düşmanların ölümüne duyarlı hale getirmektedir – ölüm artık uzak ve belirsiz bir şey olmaktan çıkmış, kabul edilemez görsel bir kanıt niteliği kazanmıştır.

4. Tüm bunlar, Foucault'nun sözünü ettiği gerçekte etkileşim içindedir: Artık iktidar tek parçadan oluşmuş, tek merkezli bir şey olmayıp, yayılmış, parçalanmış, uzlaşımın sürekli yığılması ve dağılmasından oluşmuş bir şeydir. Savaş artık iki ülkeyi karşı karşıya getirmekte; sonsuz iktidarlara karşı karşıya getirmektedir. Bu oyunda tekil iktidar merkezleri yarar sağlarlar, ama olsa olsa başkalarının zararına. Eski savaş silah tüccarlarını zenginleştirirken ve bu kazanç bazı ticari alışverişlerin geçici olarak kesintiye uğramasını kısmen önemsiz hale getirirken; yeni savaş gene silah tüccarlarını zenginleştirmekte, ama hava taşımacılığını, eğlence ve turizm sektörlerini, medyayı (reklam kaybı) ve genel olarak sistemin belkemiğini oluşturan tüm ikincil üretim sanayiini –inşaat piyasasından otomobile– sekteye uğratmaktadır (üstelik tüm dünyada). Savaş haberiyle birlikte borsada bir yükselme oldu, ama bir ay sonra borsa olası bir barışa ilişkin haberlerle aynı şekilde yükselmeye devam etti. Ne ilk yükselmede bir “sinizm”den, ne de ikinci yükselmede bir erdemden söz edilebilir. Borsa iktidarlar oyunundaki dalgalanmaları kaydeder. Savaşta bazı ekonomik güçler başka ekonomik güçlerle rekabet halindedir ve bu rekabetin mantığı ulusal güçlerin mantığını aşar. Devletlerin tüketimi (örneğin, silah satın alma) gerilimi gerektirirken, bireysel tüketimler mutluluğu gerektirir. Çatışma ekonomik açıdan oynanır.

5. Tüm bu ve başka nedenler yüzünden savaş artık, eski savaşlar gibi, “seri” programlanmış sistemlere değil,

“paralel” programlanmış sistemlere benzemektedir. Çeviri yapabilen veya belirli bilgi verilerinden sonuçlar çıkarabilen makinelerin yapımında kullanılan seri programlanmış sistem programcı tarafından, belirli sayıda kurala dayanarak, ardışık kararlar alabilecek şekilde oluşturulur; bu kararlardan her biri bir önceki kararın değerine bağlı olup, bir dizi ikili alternatiften oluşmuş bir ağaç yapısını izler. Eski savaş stratejisi şu mantık üzerine kuruluydu: Düşman, birliklerini doğuya kaydırmışsa, bundan güneye doğru ilerleme niyeti olduğunu çıkarmam gerekir; bu durumda, aynı mantığı izleyerek, ben de birliklerimi, beklenmedik biçimde düşmanın yolunu kesmek üzere, kuzeydoğu yönüne kaydıracağım. Düşmanın kuralları aynı zamanda bizim kurallarımızdı ve her iki taraf da sırası geldiğinde bir karar alabiliyordu, satranç karşılaşmalarında olduğu gibi. Oysa paralel bir sistem, işleticinin önceden karar veremeyeceği veya öngöremeyeceği bir *ağırlıklar* dağılımına göre nihai bir konfigürasyon çerçevesinde kendini düzenleme kararını bir ağın tekil hücrelerine bırakır. İşletici bu düzenlemeye önceden karar veremez, çünkü ağ önceden almadığı kurallar bulur, çözüm bulmak için kendini değiştirir ve kurallar-veriler ayırımını tanımaz. “Yeni bağlantıcı” veya “nöral ağı” adı verilen böyle bir sistemin, verilen yanıtın beklenen yanıtla karşılaştırılması, ardışık deneylerle ağırlıkların ayarlanması yoluyla denetlenebileceği doğrudur. Ama bu (i) işleticinin zamanının olmasını, (ii) ağırlıkları karşılıklı olarak çelişik tarzda yeniden dağıtan rakip iki işleticinin olmamasını ve son olarak (iii) ağın tekil hücrelerinin işleticiler gibi değil birer hücre gibi “akıl yürütmelerini”, yani işleticilerin davranışına ilişkin çıkarımlara dayalı kararlar vermemelerini ve en önemlisi ağın mantığına aykırı çıkarlarının olmamasını gerektirir. Oysa, iktidarın bölünmüşlüğüne dayalı bir sistemde her hücre

kendi çıkarlarına göre tepki verir; bu çıkarlar işleticinin çıkarlarıyla aynı değildir ve ağın öz-dinamik eğilimleriyle herhangi bir ilgileri yoktur. Sonuç olarak, eğretilme yoluyla olsa bile, savaş yeni bağlantıcı bir sistem ise, savaşan iki tarafın iradesinden bağımsız olarak gelişir ve düzenlenir. Nöral bir ağın işleyişini açıklarken Arno Penzias'ın savaş eğretilmesini kullanması ilginçtir:

Tek tek nöronların, son derece ince dallara ayrılmış *dendrit* adı verilen girdi “kabloları” aracılığıyla uyarılmaları halinde elektriksel olarak aktif hale geldikleri (“ateş ettikleri”) biliniyordu. “Ateş” anında nöron *akson* adı verilen bir çıktı “kabloları” serisi aracılığıyla elektrik sinyalleri gönderir... Her nöronun “ateş”i başka birçok nöronun etkinliğine bağlı olduğundan, neyin ne zaman olması gerektiğini hesaplamının kolay bir yolu yoktur... Sinaptik bağlantıların belirli bir düzenlenmesine göre, yüz nöronluk bir sinir ağının her uyarılması, toplam bin milyar kere milyar kere milyar veya 10^{30} mutlak olasılık üzerinden kendi olası denge durumları bütününe belirler.¹

Savaş yeni bağlantıcı bir sistem ise; bu, savaşın artık tarafların hesaplarının ve niyetlerinin bir değer taşımadığı bir olgu olduğu anlamına gelir. Çok sayıda gücün devreye girmesi nedeniyle, savaş öngörülemez ağırlıkların değerlerine göre dağılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, sona ermesi ve son değer iki taraftan birinin yararına olması da olasıdır; ama genellikle, her tür karar hesabına

1. Arno Penzias, *Come vivere in un mondo High-Tech* (Bir Yüksek Teknoloji Çağında Yaşamın Yolları), Milano, Bompiani, 1989, s. 107, 108.

meşdan okuduğundan, iki taraf için de yitirilmiş olur. Eğretilenemimize göre, işleticilerin çelişik dürtüler alan ağı denetlemeye yönelik çılgınca çabaları ağıın bozulmasına yol açacaktır. Bir savaşın olası sonucu, aygıtın devrelerinin atmasıdır. Eski savaş bir satranç oyunu gibiydi: İki taraf da karşı tarafın olabildiğince çok taşını almaya çalışmakla kalmıyor, özellikle onu mat etmeyi (kuralları nasıl uyguladığı üzerinde düşünerek) hedefliyordu. Oysa günümüzdeki savaş, her iki oyuncunun da (aynı ağ üzerinde çalışarak) aynı renkte taşları alıp hareket ettirdiği bir satranç partisi gibidir (oyun siyah-beyaz değildir, tek renklidir). Kendi kendini yiyen bir oyundur.

Öte yandan, bir çatışmanın belirli bir anda bir tarafın yararına olduğunu söylemek, “belirli bir andaki” yararın nihai yararla özdeşleştirildiği anlamını taşıyacaktır. Şayet günümüzde de savaş, Clausewitz’in dediği gibi, siyasetin başka araçlarla sürdürülmesi olsaydı, nihai an diye bir şey söz konusu olabilirdi (böylece savaş, siyasete geri dönmeye olanak sağlayacak bir denge durumuna ulaşıldığında bitmiş olurdu). Ama yaşadığımız yüzyılda, savaşın getirdiği ilkeleri sürdüren (herhangi bir araçla), her zaman ve her durumda savaş sonrası politikası olacaktır. Savaş, nasıl bir gelişme gösterirse gösterebilir, tarafların iradesine tam olarak karşılık gelemeyecek bir ağırlıklar dağılımına yol açtığı için, gelecek onyıllar boyunca dramatik bir siyasal, ekonomik ve psikolojik istikrarsızlık içinde uzayıp gidecek, “savaş politikası”ndan başka bir şey üretemeyecektir.

Öte yandan, tarih boyunca da hep böyle olmamış mıdır? Clausewitz’in haksız olduğunu düşünemez miyiz? Tarihçiler Waterloo’yu iki zekânın çatışması olarak yeniden yorumlamaktadırlar (belirli bir sonucu olduğu için), ama Stendhal bu savaşı bir rastlantılar zinciri olarak yorumlamayı bilmişti. Klasik savaşların makul sonuç-

lar –makul bir denge– ürettiğini düşünmek, tarihin belirli bir yönü olduğu ve tez ile antitezin bir sentezle sonuçlandığı şeklindeki Hegelci önyargıdan kaynaklanmaktadır. Pön Savaşlarından sonra Akdeniz’deki veya Napoléon savaşlarından sonra Avrupa’daki düzenin bir denge durumu olarak görülmesi gerektiğinin bilimsel veya mantıksal kanıtı yoktur; aksine, savaş olmasa gerçekleşmeyecek olan bir istikrarsızlık durumu olarak görülebilir. İnsanların on binlerce yıl boyunca istikrarsızlık durumlarının çözümü olarak savaşa başvurmuş olmaları, aynı dönemde psikolojik dengesizliklerini çözmek için alkole veya aynı yıkıcı etkiye sahip maddelere başvurmaya karar vermiş olmalarından daha büyük bir kanıt oluşturmaz.

Burada tabu konusu devreye girmektedir. Moravia, katı kabile içi evlilik yasası olumsuz sonuçlar verdiği için insanlığın yüzyıllar sonra ensest tabusunu geliştirmeye karar verdiğini söylemişti; biz de insanların savaşı tabu ilan etme yönünde içgüdüsel bir gereksinim duyduğu noktaya gelmiş olabiliriz. Bu görüşe gerçekçi bir yanıt verilmiştir: Bir tabu, ahlaksal veya entelektüel bir karar sonucu “ilan edilmez”; tabu kolektif bilincin karanlık derinliklerinde binlerce yıllık bir süreç içinde oluşur (bir nöral ağın sonunda tek başına denge durumuna varabilmesini sağlayacak nedenlere benzer nedenler yüzünden). Ama gelişme sürelerinin hızlanması diye bir şey söz konusudur. Anneyle veya kız kardeşle birleşmenin topluluklar arasındaki mübadeleyi engellediğini anlamak için on binlerce yıl geçmesi gerekmiştir – tıpkı insanın cinsel edim ile gebelik arasındaki neden-sonuç ilişkisini saptayabilmesi için uzun bir sürenin geçmesi gerektiği gibi. Ama, bir savaşla havayolu şirketlerinin kapandığını anlamak için iki haftalık süre yeterli olmuştur. Öyleyse, bir tabunun gerekliliğinden söz etmek entelektüel gö-

revle ve sağduyuyla bağdaşmakla birlikte, kimsenin böyle bir tabunun olgunlaşma sürelerini belirleyerek onu ilan etme yetkisi yoktur.

Savaşın olanaksızlığını dile getirmek entelektüel görevdir. Alternatif bir çözüm olmasa bile. Belki bir tek, yaşadığımız yüzyılın savaşın *kusursuz* bir alternatifine –“soğuk” savaş– tanık olduğu anımsatılabilir. Korkunç olayların, adaletsizliklerin, hoşgörüsüzlüklerin, yerel çatışmaların, yaygın tedhişin yaşandığı tarih, sonunda soğuk savaşın son derece insani ve görece ılımlı bir çözüm olduğunu –galipleriyle mağluplarının bile olduğunu– kabul etmek zorunda kalacaktır. Ama soğuk savaş ilan etmek entelektüel işleve düşmez.

Bazılarının entelektüellerin sessizliği olarak gördükleri şeye, belki de savaştan medya yoluyla söz etmekten duyulan çekingenlik yol açmıştır; bunun da basit bir nedeni var: Medya savaşın ve savaşın kullandığı araçların bir parçasını oluşturmaktadır, o yüzden yansız bir alan olarak görülmesi tehlikelidir. Hepsinden önemlisi, medyanın zamanı, düşünmenin zamanından farklıdır. Entelektüel işlev hep ya önce (olabilecekler üzerine) ya da sonra (olmuş şeyler üzerine) devreye girer; ritim nedeniyle, olmakta olan şeyler üzerine entelektüel işlevin yerine getirilmesi seyrek olarak gerçekleşir; çünkü olaylar, olaylar üzerine düşünceden her zaman daha hızlı ve daha sıkışıktır. Cosimo Piovasco di Rondò¹ bu yüzden –çağını anlama ve ona katılma şeklindeki entelektüel görevden kaçmak için değil, yaşadığı çağı daha iyi anlamak ve ona katılmak için– ağaçlar üzerinde duruyordu.

Ama, savaş üzerine düşünce, taktik sessizlik alanlarını seçtiğinde bile sonunda bu sessizliğin yüksek sesle

1. Italo Calvino'nun *Ağaca Tüneyen Baron* romanının kahramanı. (Ç.N.)

ortaya konmasını gerektirir. Sessizliği dile getirmenin, bir iktidarsızlık edimindeki ikna edici gücün, düşünme eyleminin bireysel sorumluluklardan arınmayı getirmediği gerçeğinin içerdiği çelişkilerin bilinciyle. Ama ilk görev, savaşın günümüzde her türlü insani girişimi yok ettiğini; kendi görünürdeki sonunun (ve bir tarafın görünürdeki zaferinin) bile kendi ağları içinde takılıp kalmış *ağırlıkların* artık özerk oyununu durduramayacağını söylemektir. Çünkü ağırlık “ağırlık olması nedeniyle bir yöne eğimli, bir yöne eğimli olması nedeniyle de bağımlıdır... ve inmek ister, çünkü bir sonraki nokta alçaklık açısından her defasında onu tutan alçaklığı aşar... Ağırlık asla yolundan döndürülemez” (Michelstaedter).

Bu iniş haklı çıkarılamaz, çünkü –türün hakları açısından– cinayetten daha kötüdür: bir savurganlıktır.

Umberto Eco, bu kitapta, çağımızın temel sorunlarına ilişkin ahlaksal bir hesaplasmaya giriyor. Körfez Savaşı günlerinde kaleme aldığı "Savaşı Düşünmek"te, "savaş" kavramı karşısında aydınca bir duruş sergiliyor. "Ebedi Faşizm", Eco'nun faşizmin değişmez nitelikleri konusundaki düşüncelerini ortaya koyuyor. "Basın Hakkında", çağdaş medyanın etik sorunlarını irdeliyor. "Öteki Sahneye Girdiğinde" başlıklı yazı, bir insanın herhangi bir dinsel inanç sistemine bağlanmaksızın nasıl bir ahlak yaratabileceğini araştırırken, laik ahlakı temellendirmeye yöneliyor. Son yazı "Göçler, Hoşgörü ve Hoşgörülemezlik" ise, göç olgusunu, Doğu ve Batı toplumları arasındaki ilişkiler açısından masaya yatırıyor.

Beş Ahlak Yazısı, Türkiye toplumunu da çokyakından ilgilendiren sorunlarla düşünsel bir hesaplama.

•deneme •savaş •faşizm •gazetecilik •hoşgörü •küreselleşme
•teknoloji

 can

canyayinlari.com | f | | canyayinlari

deneme

ISBN: 978-975-07-2444-2

9 789750 734441